

nistumisesta holtittomuuden, toiveajattelun ja ylimielisyyden seurauksena, vaan vierittivät vastuun Suomen valtion ja vakinaisen armeijan harteille. Heimosotiin nihkeästi suhtautunut presidentti K. J. Ståhlberg sai osansa heimosoturien katkeruudesta. Kuvaavaa on, että kaikkein myrkyllisin palaute tuli uskonnolliselta taholta: kirjassa lainataan *Herättäjä*-lehteä, jonka mukaan Ståhlberg ja hänen poliittinen lähipiirinsä olivat Paholaisen asialla, "saatanan riivaamia, jotka ovat pakanoita pahemmat". Tässä kirjoittelussa alkoi hahmottua se uskonnollis-äärioikeistolainen rintama, joka myöhemmin näki olevansa Jumalan asialla iloittessaan presidentti Ståhlbergin kyydityksestä. *Villi itä* voidaankin lukea eräänlaisena prologina Roseliuksen ja Silvennoisen yhdessä Marko Tikan kanssa kirjoittamalle kirjalle *Suomalaiset fasistit*. Heimosodissa luotiin asteittain pohjaa suomalaiselle fasismille, ja monet tulevat fasistit aloittivat taipaleensa kohti Suur-Suomen luomista juuri heimosodissa. Roselius ja Silvennoinen muistuttavat kuitenkin, että osa heimosotureista onnistui Kaarlo Hillilän tapaan palaamaan sotaretkeltä integroituen takaisin rauhanajan siviilielämään ja demokraattiseen yhteiskuntaan.

Kirjan loppuluvussa Roselius ja Silvennoinen vievät lukijat hetkeksi heimosoturien unelmien täytty-mykseen, todellisuudeksi tulleen Suur-Suomeen ja vanhojen Vienan-retkeläisten maisemiin Vuokkiniemen kansalaisjuhlaan kesällä 1941. Loppuluvussa myös heimoaateen palava pensas, pastori Elias Simojoki, pääsee ääneen. Vaikka Roselius ja Silvennoinen eivät alleviivaa sitä, muistuttaa Simojoen hahmo siitä, että heimoaate tarvitsi pappejaan kyetäkseen nousemaan

isänmaallisen oikeiston johtotähdiksi 1920–40-lukujen Suomessa. *Villi itä* avaa huikaisevia uusia näköaloja vapaus- ja heimosotasukupolven kokemusmaailmaan ja se on ehdottomasti suositeltavaa lukemista kaikille tämän epookin historiasta kiinnostuneille.

**André Swanström, dos.
Historian ja uskonnon lehtori
Espoo**

ANNA-MAIJA VILJANEN-PIHKALA

Unkarin yhteiskunnallisen ja kirkkopoliittisen tilanteen vaikutus suomalais-unkarilaisiin luterilaisiin yhteyksiin 1956–1958. SKHST 238. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 2019. 432 s.

Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on monenlaisia ja monentasoisia suhteita eri kirkkoihin. Suhteet perustuvat pääosin maantieteellisiin, tunnustuksellisiin ja laajemmin ekumeenisiiin yhteydenpitomalleihin. Yhtenä erityisenä osana ovat suomalais-ugrilaiset yhteydet, joiden perustana on sekä kielellinen yhteys että tunnustuksellinen yhteys. Kirkollisten yhteyksien alkuvaiheet voidaan Viljanen-Pihkalan mukaan ajoittaa maailmasotien väliseen aikaan. Nykypäivänä yhteydet ovat edelleen voimissaan erityisesti suomalais-ugrilaisien (luterilaisten) pappeinkokousten sekä ystävyysseurakuntatoiminnan kautta.

Viljanen-Pihkalan väitöskirjatutkimuksen tarkoitus on selvittää suomalais-unkarilaisten luterilaisten yhteyksien uudelleen alkamista 1950-luvulla sekä sitä, miten Unka-

rin yhteiskunnallinen ja kirkkopoliittinen tilanne vaikuttivat näihin yhteyksiin (s. 17).

Tutkimus rajoittuu vuosiin 1956–1958. Aikarajaus on perusteltu, sillä toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulla liennytyt ja Unkarin kansannousu vuonna 1956 mahdollistivat Unkarin luterilaiselle kirkolle yhteyksien rakentamisen muiden maiden kirkkoihin. Ajanjakson alussa kesäkuussa 1956 piispa Lajos Ordasin rehabilitointiprosessin osoitetaan alkaneen suomalais-unkarilaisten yhteyksien saattamana. Tutkimus päättyy siihen, kun poliittisesti kylmempi kausi idän ja lännen välillä alkaa ja Unkarin valtiolle mieluinen piispa Zoltán Káldy vihitään virkaansa.

Tarkasteltavalla ajanjaksolla on siis poliittiset rajaukset, joiden välillä kirkolla on ollut mahdollisuus toimia vapaammin. Näiden vuosien tarkastelu antaa uutta tietoa ajasta, jolloin kirkkojen välinen yhteydenpito rautaesiripun yli muutenkin mahdollistui.

Viljanen-Pihkala ei ole käyttänyt lähteinään ainoastaan Suomesta löytyvää aineistoa vaan myös Unkarista löytyvää unkarinkielistä aineistoa sekä valtion että kirkon arkistoista. Näin suomea osaavalle lukijalle tarjotaan mahdollisuus nähdä, miten kirkolliset yhteydet on ymmärretty Unkarissa niin kirkon kuin valtionkin näkökulmasta ja millaisia liittymäkohtia näillä on. Kun kyse on suomalais-ugrilaisista yhteyksistä, on ymmärrettävää, että väitöskirja on kirjoitettu suomeksi. Tulee silti mieleen, kuinka tärkeää olisi saada nämä kansainväliset yhteydet myös kansainvälisen tutkijakunnan tiedoksi. Harva tutkija kykenee lukemaan kahden verrattain pienen kielen tekstejä, joten tulosten soisi tulevan myös kansainvälisesti tietoon – koskee-

han tutkimusjakso aikaa, jolloin kirkkojen kansainvälisissä yhteyksissä tapahtui muutenkin avauksia puolin ja toisin.

Tutkimuksen laaja lähdeaineisto takaa sen, että tarkastelu on moniulotteista ja tuo yhteydenpidon eri ulottuvuudet esiin. Tutkimuksessa esimerkiksi tarkastellaan, millä tavoin tieto kansainvälisten toimijoiden kiinnostuksesta Unkarin kirkollisen elämän tilanteeseen on saatu leviämään Unkarissa, millä virallisilla ja epävirallisilla tavoilla Suomeen on saapunut tietoa Unkarin kirkollisesta tilanteesta, ja kuinka tuohon tietoon on reagoitu. Suomalaiset lähteet on koottu herätysliikkeiden piiristä, ekumeenisesta yhteydenpidosta, ammattiyhdistysliikkeestä, lehdistä sekä yksityisarkistoista. Suojelupoliisin arkistotkin Viljanen-Pihkala on käynyt tutkimassa löytämättä kuitenkaan mitään merkityksellistä. Unkarissa kirjoittaja on käyttänyt sekä kirkon että valtion, ja lisäksi myös turvallisuuspalvelun arkistojä. Myös ekumeenisten toimijoiden arkistojä on käytetty laajemman kirkollisen kontekstin hahmottamiseen.

Viljanen-Pihkala toteaa tutkimustuloksissaan (s. 354), että on jakanut tarkastelemaansa ajanjakson viiteen osaan: Ensimmäinen jakso on Suomen ja Unkarin luterilaisten kirkkojen suhteiden elpymisen kausi kesällä ja alkusyksyllä vuonna 1956. Toinen jakso on Unkarin kansannousu loka-marraskuussa 1956. Kolmas jakso, vuosi 1957, kuvataan vastavuoroisten vierailujen aikana, jolloin kuva ”veljesmaan sisarkirkosta” (s. 354) päivittyi, ja neljännen ajanjakson aikana, kesään 1958 asti, kirkkopoliittinen tilanne jälleen kiristyi, eikä yhteydenpitoon ollut samalla tavalla mahdollisuuksia kuin aiemmin. Viides ja viimeinen jakso käsittää vuoden 1958 jälkipuoliskon, jolloin piispa Ordass oli syrjäytetty virastaan.

Viljanen-Pihkalan erittelemistä ajanjaksoista ensimmäinen, toinen ja viides käsitellään jokainen omassa pääluvussa, mutta kolmas ajanjakso, vuosi 1957, käsittää kolme päälukua ja neljäs ajanjakso vuoden 1957 lopusta vuoden 1958 kesään kaksi päälukua.

Kahden laajemmin käsitellyn ajanjakson kohdalla analyysi siis jonkin verran hajoaa, mikä on kyllä ymmärrettävää. Erityisesti vuoden 1957 aikana erilaisia yhteyksiä oli verrattain paljon. Viljanen-Pihkala on pyrkinyt tarkastelemaan näitä yhteyksiä eri tasoilla: yksilötasolla, avustustoiminnan valossa sekä korkeimpana yhteydet Unkarin piispalliseen tasoon. Loppuvuodesta 1957 alkanutta kautta, jolloin kirkkopoliittinen tilanne kiristyi, Viljanen-Pihkala tarkastelee kahdessa osassa. Ensimmäisessä hän kuvaa tilanteen kiristymistä ja sitä, kun Unkarin luterilaisessa kirkossa ymmärretään, että Suomen luterilainen kirkko tulee nähdä pohjoisena, neutraalina kumppanina, ei osana länttä. Toisessa osassa hän kuvaa, kuinka Unkarin poliittinen kehitys otettiin Suomessa realiteettina ja yhteyttä ja avustustoimintaa jatkettiin edelleen.

Edellinen oivallus, jonka Viljanen-Pihkala on nostanut aineistostaan esiin, kuvaa hyvin, kuinka heimo- ja tunnustusyhteyteen perustuvat suhteet ovat olleet aitoja, mutta politiikan värittämiä. Erityisesti Unkarin valtion kirkollisasiainvirasto määrittä tarkasti, kuka sai luvan vierailu ja kuka ei. Kirkollinen toiminta Unkarissa oli jatkuvasti valtion kontrolloimaa. Viljanen-Pihkala onnistuu kuvaamaan sitä, miten Suomen kirkollisissa piireissä toisaalta elettiin Unkarin poliittisen ilmapiirin realiteettien mukaan, mutta toisaalta sympatit ”veljesmaan sisarkirkkoa”

ja erityisesti niitä jäseniä kohtaan, joita Unkarin poliittinen järjestelmä syrji, ovat nähtävissä tutkimuksen tarkastelujakson aikana. Näin siitä huolimatta, että Suomen asema poliittisesti puolueettomana olisi antanut ehkä olettaa varovaisempaa suhtautumista esimerkiksi Ordassin kysymyksessä, jossa Suomen luterilainen kirkko selkeästi asettui tukemaan esimerkiksi Luterilaisen maailmanliiton vetoamuksia.

Viljanen-Pihkalan ansioksi voi myös mainita sen, kuinka hän yhdistää poliittisen ulottuvuuden, kirkon virallisen linjan, kansan rivejä tavoittavan hengellisen yhteyden ja auttamishalun sekä kansainvälisten ekumeenisten järjestöjen vaikutuksen Unkarin ja Suomen luterilaisten kirkkojen välisiin suhteisiin. Vaikka henkilökirjo on laaja ja tapahtumat moninaisia, tutkimuksesta piiryy kokonaiskuva, joka valottaa tuon ajan kirkollisia suhteita monella tasolla. Ei ole olemassa pelkästään kirkollista yhteyttä, eikä toisaalta pelkästään valtion agenda, jota toteutettaisiin kirkon kautta. Nämä kaksi limittyvät ja elävät rinnakkain, kuten tutkimuksen lopussa nostettu huomio *Kotimaa*-lehdestä osoittaa: samalla kun lehti uutisoi Unkarissa valtiolle mieluisan Zoltán Káldyn vihkimyksestä piispaksi, samassa *Kotimaan* numerossa arvosteltiin aiemmin lopullisesti erotetun piispa Ordassin ja hänen tukijoidensa saarnakokoelma. Todellisuus, siihen vaikuttaminen ja näiden kahden välinen vuorovaikutus kuuluvat kirkkohistorian alaan, ja Viljanen-Pihkalan tutkimus antaa tästä hyvän esimerkin.

**Heta Hurskainen, TT
Yliopistotutkija
Itä-Suomen yliopisto**